

ГОДИНЕ ПРОПУШТЕНИХ ШАНСИ

Прихватам препоруку председништва да се у своме усменом излагању мање ослањамо на дебатни реферат који смо припремили за ово саветовање, а да се евентуално осврнемо на неке од уводних реферата. Надам се да ће мој реферат бити у целини објављен и да неће доживети “скраћивања”, тако да ће га заинтересовани моћи ускоро прочитати у часопису “Економски анали”.

У своме поздравном обраћању гувернер НБС, госпођа Кори Удовички, изнела је начелни став да је наш задатак “*да указујемо на различита алтернативна решења као и могуће последице донетих одлука*”. Управо сам у дебатном реферату желео да покажем како сам, још пре три године, указивао на последице прихватања либералног модела тржишне привреде заснованог на Вашингтонском консензусу, те предлагао алтернативно решење.

Као што сам у потпуности сагласан са њеним горе наведеним ставом, тако се не могу сложити са конкретизацијом тог начелног става од стране госпође К. Удовички. Наиме, гувернер тврди да су ванредни парламентарни избори проузроковани, пре свега, незадовољством грађана растом животног стандарда и ако је ниво животног стандарда данас евидентно већи него у време Милошевићевог режима. Наводећи да се данас од 120% расположивог производа на потрошњу издваја 105% друштвеног производа (више трошимо него што стварамо) она је констатовала да у нашем народу постоје нереална очекивања, те да се нисмо “*као економска*

дисциплина показали на нивоу задатка и успели да грађанима објаснимо да већи раст животног стандарда није реалан”.

Интересантно да се данашње стање стално приказује на фону изузетно неуспеле, више него десетогодишње, политике претходног режима у коме је дошло до распада земље, огромних издатака везане за ратове вођене у окружењу, доласка стотине хиљада избеглица, уништене привреде хиперинфлацијом, економским санкцијама и НАТО бомбардовањем, итд. И ако смо 2000. године “стартовали” од ниске основице, а уз то је дошло до скидања економских санкција, бесплатних донација и додатног задуживања у иностранству од неколико милијарди долара, те (рас)продаје имовине кроз приватизацију и, по тој основи, прихода од преко милијарде долара, заиста је било потребно имати у власти “експерте” да би после три године имали привредну стагнацију (после раста од 0,1% у 2001. и 1,7% у 2002. у овој години биће забележен пад индустријске производње од 3%, а пољопривредна производња имаће још значајнији пад), велику и растућу незапосленост (милион људи је званично без посла, а скоро исти толики број људи ради у предузећима који су у стању неликвидности или стечаја), раст спољне задужености (сада износи преко 13 милијарди долара и на овом нивоу привредне активности ми већ имамо озбиљну дужничку кризу), огроман спољнотрговински дефицит (и ако је последњих година претходне власти он био висок и кретао се нешто испод 2 милијарде долара годишње, у 2001. је износио 3, у прошлој 4, а у овој години износиће преко 4,5 милијарде долара), итд.

Мислим да се проблем не налази у нереалним очекивањима, те да је народ свестан да се и не живи тако лоше

када види да у земљи све “стоји”. Незадовољство је изазвано, пре свега, тиме што народ види да се власт понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што (рас)продаје своју очевину, задужује се код комшија и јасно му је чему то води. Да за тренутак оставимо по страни некономске факторе незадовољства: дискредитација највиших државних институција (парламента – сетимо се само избора гувернера -, председника, судства), корупција и шпијунирање у самом врху власти, повезаности власти и криминала, унижавању националног достојанства (генерале који су под заклетвом бранили земљу испоручују Хагу, а самоиницијативно предлажу слање наших војника у Авганистан и Ирак како би тамо гинули бранећи америчке националне интересе), бахат однос према народу (продајте станове и платите струју – речи су садашњег гувернера, а у то време министра за енергетику), итд.

Из уводног излагања вицегувернера НБС Милојка Арсића издвојићу само две његове констатације. Прву, да више од 3/4 емитованог примарног новца представља ефекат операција на девизном тржишту (нето откуп девиза), те да се може поставити питање да ли ми имамо централну банку или монетарни одбор (Currency board). Благовремено сам, у часопису Финансије (9-10/00), упозоравао на опасност вођења политике по принципима монетарног одбора. Другу, да је политика флексибилнијег девизног курса, у овој години, и обарање вредности динара од свега 5% дала видљиве резултате у спољнотрговинској размени (после сталног раста спољнотрговински дефицит се у другом полугодишту одржава на нивоу као у истом периоду претходне године). У наведеном броју часописа Финансије, пре више од три године, тврдио сам да “*прецењени девизни курс за после-*

дицу има смањење међународне конкурентности земље са монетарним одбором и изазваће, не мале, спољнотрговинске проблеме.”

О уводном реферату колеге проф. др Данијела Цветићанина рећи ћу сада нешта више, а читаоци то могу прочитати на последњим страницама овог текста.

* * *

После “српске октобарске револуције”, а непосредно пред формирање ДОС-ове владе на челу са др Зораном Ђинђићем, у децембру 2000. године, написао сам текст “Југословенска привреда на почетку трећег миленијума” који је објављен у часопису “Финансије” (број 1-2/01),¹⁾ а који

¹⁾ Одмах после 5. октобра 2000. године написао сам више текстова за дневни лист “Данас” од којих су објављена само два (“Рецепт за колонијалне земље”, 30.10.2000, те “Да ли су нам потребне радикалне економске реформе”, 08.11.2000), а у којима сам указао на чињеницу да се по првим потезима и изјавама лидера нових власти (а нарочито економиста) може закључити да, нажалост, нису извучене никакве поуке из веома богатог искуства других привреда у транзицији, а што ће имати погубне последице за нашу земљу и њене грађане. Наведени текст у часопису Финансије (бр. 1-2/01), и ако објављен као ударни (први по редоследу), од стране редакције био је знатно “цензуриран”. Исту судбину доживео је и мој наредни текст, објављен такође као ударни, у следећем броју Финансија (3-4/01), те сам их (уз још неке текстове) у интегралном облику (са означеним “цензурираним” деловима текста) објавио, 2001. године, у књизи “Транзиција - велика шанса, али и опасна замка” (тада објављени мој текст сада је дат у курзиву, а бројеви страница су из наведене књиге).

Нешто касније економиста светског гласа и добитник Нобелове награде из економије у 2001. години Џозеф Стиглиц написао је књигу (“Globalization and Its Discontents” W.W. NORTON & COMPANY, New York, 2002) која је објављена, убрзо потом, и код нас у издању SBM-х под насловом “Противречности глобализације”. У наставку ћемо у фуснотама цитирати поједине делове књиге (бројеви страница су навођени према преводу књиге) који кореспондирају са мојим основним текстом. Желим да нагласим да се, у случају

је почињао реченицом: “Југославија се тек сада, на почетку трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Заостајање од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији (ПУТ).” (стр. 59)

У раду сам истакао да се “велика већина ПУТ определила за један либерални програм радикалних економских реформи који је био базиран на Вашингтонском консензусу²⁾.” (66-67) Анализирајући у раду суштину Вашингтонског консензуса и резултате који су са тим програмом постизани у неким од земаља ПУТ (Пољске и Русије које су почеле па напустиле – прва релативно брзо, 1994, а друга нешто касније, 1998. године – “увезене” програме, те Словеније која је одмах разрадила свој програм реформи, битно другачији од предлаганих из иностранства) закључио сам да “искуства других ПУТ показују да су оне имале, углавном, негативна искуства са програмима економских реформи

нобеловца Џ. Стиглица, не ради само о професору светски елитних универзитета (Стенфорд, Оксфорд, Принстон, Колумбија) и добитнику Нобелове награде за економију него и “инсајдеру” који је од 1993. до 1997. године био члан, а затим и председавајући Већа економских саветника председника САД Била Клинтона, а после тога потпредседик и главни економиста Светске банке, те “изнутра” зна како функционише такозвана “међународна заједница”.

2) “Политике Вашингтонског консензуса биле су базиране на поједностављеном моделу тржишне економије, моделу конкурентске равнотеже, у којем невидљива рука Адама Смита ради, и то ради савршено. Зато што по том моделу нема потребе за владиним интервенцијама, то јест, слободна, неспутана, либерална тржишта раде савршено, политике Вашингтонског консензуса се понекад квалификују као нео-либералне, базиране на тржишном фундаментализму, као буђење из мртвих *laissez faire* (лесе фер) политике, које су биле популарне у неким круговима у 19. веку... (стр. 87)

предложених (по правилу, у духу Вашингтонског консензуса) и “увезених са стране”, те да је до економског напретка у тим земљама дошло када су одбачени ти програми и разрађени сопствени.³⁾ (стр.90)

Будући да ДОС, после освајања власти у земљи, није имао свој економски програм него је прихватио програм који му је понудио Г17 плус, а који је у суштини представљао либерални програм радикалних економских реформи преузет из Вашингтонског консензуса, тада сам написао: *“разрађен програм економских реформи морао би да буде преваходно резултат домаће памети, да се тако једноставно изразим, који неће само слепо копирати неке универзалне рецепте који су прописани за ПУТ и који су за многе од њих, имале катастрофалне последице. Мора се имати у виду да се програм конципира зависно од циљева који се желе постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове рецепте.”⁴⁾ (стр.64-65)*

³⁾ “Оне земље које су, као нпр. земље Источне Азије, избегле ограничења ММФ-а, развијале су се брже, уз веће једнакости и смањење сиромаштва, него оне које су слушале заповести ММФ-а... Земље које су имале највише користи биле су оне које су узеле своју судбину у сопствене руке, и признале улогу коју влада може играти у развоју, уместо да су се ослониле на представу о саморегулативном тржишту које би само по себи решавало проблеме.” (стр. 256-257)

⁴⁾ “Но када сам се нашао у међународној арени, уверио сам се да ни ту није доминирало формулисање политике, посебно у Међународном монетарном фонду. Одлуке су биле доношене на бази нечега што је изгледало као чудна мешавина идеологије и лоше економије, тј. догме која, понекад се чинило, једва да прикрива специјалне интересе... Постојао је само један рецепт. Алтернативна мишљења нису тражена. Отворена, искрена дискусија била је обесхрабрена - није било места за њу, него за само идеологијом вођени рецепт о политици и од земаља се очекивало да следе упуства ММФ-а, без коментара.” (стр. 13-14)

Да би се то добро разумело неопходно је имати у виду да се *“изградња економског модела сваке земље одвија у врло општој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и аутентичне националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оптро супростављени) интереси,⁵⁾ различити системи вредности, разни инструменти деловања итд.”* (стр. 62) О светској олигархији биће касније још речи.

Тада сам истакао да програм економских реформи заснован на Вашингтонском консензусу ни у нашој земљи не може донети ништа добро јер он полази од једне доста поједностављене и погрешне премисе према којој *“је сасвим*

⁵⁾ “Те институције (ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација) су управљале глобализацијом на начине који су врло често пре служили интересима развијених индустријских земаља - као и посебним интересима унутар тих земаља - него онима у земаљама у развоју. (стр.225)...У основи проблема ММФ-а и других међународних економских институција лежи проблем управљања: ко одлучује шта они треба да раде. Те институције нису само под доминацијом најбогатих индустријских земаља, већ и комерцијалних и финансијских интереса у тим земаљама, тако да политике ових институција одражавају те чињенице... Проблеми такође настају и из тога ко говори у име неке земље. У ММФ-у, то су министри финансија и гувернери централних банака... Министри финансија и гувернери централних банака су типично блиско повезани са финансијским круговима у својој земљи; они долазе из финансијских фирми, и после њиховог мандата у служби владе, у те фирме се поново враћају. (стр. 32) ... Многи од кључног персонала Фонда долазе из финансијске заједнице, па пошто су у Фонду добро служили тим интересима, вратили су се на своје раније добро плаћене послове. Стан Фишер, заменик главног директора Фонда, који је имао значајну улогу у епизодама описаним у овој књизи, отишао је директно из ММФ-а за потпредседника Ситигрупе, огромне финансијске фирме која укључује и Ситибанку... Човек може само да се пита: да ли је Фишер био богато награђен због тога што је верно извршавао оно што му је речено да чини?” (стр.217)

довољно извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни развој.⁶⁾ Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања, али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере.” (стр. 70)

Анализирајући искуства других могло се закључити да су основне две слабости које су се испољиле код већине ПУТ, при спровођењу економских реформи, биле: “радикализам економских реформи и повлачење државе из свих сфера економског живота,⁷⁾ те замена циља и средстава у стратегији реформи... где се стабилизација, либерализација и приватизација третирају као циљеви сами по себи... они су разматрани као показатељи, а не као претпоставка за остваривање фундаменталних циљева реформи.” (стр. 71-72)

Као што сам већ нагласио, у раду сам се детаљније задржао на искуству Русије и, између осталог, навео и заједнички апел познатих америчких економиста – нобеловаца (Кенет Ероу⁸⁾, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт

⁶⁾ “Либерализација и стабилизација су два стуба радикалне реформске стратегије. Брза приватизација је трећи... Програм стабилизација/либерализација/ приватизација свакако није био програм за брзи раст. Њиме је намеравано да се обезбеде предуслови за раст. Уместо тога, постављени су предуслови за економско опадање... ММФ је настављао да обећава да је опоравак ту иза угла.” (стр. 152-153)

⁷⁾ “Политике ММФ-а, делом заснована на истрошеној претпоставци да тржишта сама по себи воде ка ефикасним исходима, подбациле су не дозвољавајући пожељне државне интервенције на тржишту, тј. предузимање мера које могу водити економском расту и довести све у бољи положај.” (стр. 12)

⁸⁾ Ероу је добио Нобелову награду, делом због свог рада на темељима тржишне економије; обезбедио је математичке основе за објашњење зашто и када тржишна економија функционише. Он је такође дао пионирски допринос објашњењу економске динамике о томе како су се привреде мењале. Али за разлику од оних гуру-мудраца транзиције који су умарширали у Русију са

Солоу и Џејмс Тобин), те светски познатих економиста (Мајкл Интрилигејтор, Маршал Поумер) као и руских академика (Леонид Абалкин, Олег Богомолов, Станислав Шаталин, Валериј Макаров, Јуриј Јеременко, Дмитриј Лавов) упућен Борису Јелцину средином 1996. године. *“Основни став од кога они полазе јесте да прелазак у истинску тржишну привреду захтева време, а покушај да се тај процес значајније скрати води у катастрофу. Своје предлоге за измену курса економске политике у Русији, аутори у основи своде на преиспитивање улоге државе у процесу тржишне трансформације. Досадашња политика немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана и једна од последица повлачења државе из привредног живота, према ауторима разматраног документа, јесте прелазак не ка тржишној, него ка криминалној привреди. Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакум.”* (стр. 79)

Тврдио сам (и апеловао) да је неопходно да наша земља *“има сопствени, конзистентно урађен и доследно спровођен програм економских реформи који ће да полази од достигнућа савремене економске науке, али и користи искуства – како позитивна тако и негативна – других ПУТ, те узима у обзир и специфичности југословенске привреде⁹⁾ као и међународне реалности.”* (стр. 88) Да не бих остао само на критици на крају сам дао сопствени предлог како

уџбеничком економијом, Ероу је био свестан ограничења тих уџбеничких модела. И он и ја смо нагласили значај како конкуренције, тако и стварања једне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду. Приватизација је била од секундарног значаја.” (стр. 191)

⁹⁾ “Његова (ММФ) позиција је заснована на једној идеологији - тржишном фундаментализму - која је захтевала мало, али никакво уважавање посебних околности земље и њених непосредних проблема. (стр. 49)... жалбе против

би реформе требало спроводити. Ради се најмање о скици за реформисање наше привреде што је представљало мој скромни иницијални допринос за ширу расправу међу нашим економистима о алтернативном (у односу на званично прихваћени) програму економских реформи. Заинтересовани читаоци могу то прочитати у последњем поглављу текста “Шта да се ради у Југославији?” објављеног у часопису Финансије (бр.1-2/01).

* * *

У наредном броју часописа “Финансије” (3-4/01) детаљније сам се осврнуо на политику коју спроводи Народна банка Југославије пошто ми је било јасно да ће се ићи “пречицом” и покушати у овој сфери створити привид успешног тока реформи (а да се на истинским реформама и не покушава било шта да уради). Примери, наших непосредних суседа (БиХ, Бугарска – не баш успешних ПУТ) показују како се релативно лако може (уз помоћ каренси борда)

наметања услова ММФ-а ишле су даље од анализе који су услови и како наметнути, већ су биле усмерене и на то како се дошло до тих услова. Стандардна процедура ММФ-а пре посете земљи - клијенту, јесте да се прво напише нацрт извештаја мисије... У пракси, нацрт извештаја је често оно што би се могло назвати конфедијском основом, са читавим пасусима позајмљеним из ранијих извештаја других земаља. Електронске писаће машине, тзв. ворд процесори чине тај посао много лакшим. Можда је измишљена прича да једном приликом ворд процесор није извршио команду “претражи и замени” те да је име прве земље која је била анализирана у целини остало у тексту документа раздвојеном за дискусију о другој земљи. (стр. 60) ...Стил деловања ММФ-а искључује грађане из дискусије о споразумима, као и обавештење о садржини споразума... Особље ММФ-а је информације обезбеђивало строго на бази ознаке “мора да зна”. “Мора да зна” - списак је био ограничен на шефа мисије ММФ-а, неколико људи у централи ММФ-а и неколико људи у влади земље - клијента.” (стр.63)

одмах стабилизovati девизни курс и у релативно кратком року знатно оборити инфлација,¹⁰⁾ уколико се не узимају у обзир дугорочне последице које ће привреда имати од једне такве изоловане мере економске политике. С друге стране, уместо мукотрпног посла оздрављења домаћег банкарског система (пример, Словеније) није било тешко претпоставити да ће се такође ићи “пречицом” и до “здравог” банкарског система доћи либерализацијом уласка страних банака у земљу (примери наведених наших суседа али и других земаља, у првом реду Аргентине).

У раду сам истакао да се гувернер Народне банке определио (и он сам тврди да је “имао одрешене руке у своме раду”) “за вођење монетарне политике по принципима монетарног одбора (*Currency board*) који, без посебних потешкоћа, обезбеђује стабилан девизни курс јер постоји 100% покриће емитованог домаћег новца (динара) резервном валутом (немачком марком)... О економским (а и другим разлозима) због којих монетарни одбор није прихватљив за нашу земљу детаљније сам писао у једном од претходних бројева овог часописа (“Предности и недостаци монетарног одбора”, *Финансије*, 9-10/00) и због тога се на том питању нећу овом приликом више задржавати.” (стр. 107-108)

Тврдио сам да одржавање, *de facto*, фиксног девизног курса у ситуацији када домаће цене ипак расту “чини про-

¹⁰⁾ “Постоји мало доказа да спуштање инфлације испод умереног нивоа повећава раст. Најуспешније земље, као Пољска, игнорисале су притиске ММФ-а и одржале годишњу инфлацију од око 20% током критичних година прилагођавања. ... а Чешка Република, која је спустила инфлацију на 2% годишње, могла је видети своју привреду како стагнира. Постоје неки добри разлози за веровање да претерана ревност у борби против инфлације може обесхрабрити стварни економски раст. Високе каматне стопе су јасно пригушиле нове инвестиције.” (стр. 165)

изводе наших предузећа и ценовно неконкурентним, не само на иностраном, него и на домаћем тржишту (поготово када се либерализује увоз и снижавају царинске стопе, до чега долази последњих месеци). У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван. Све то води брзом и забрињавајућем паду привредне активности са свим последицама које из тога следе. Стабилан девизни курс постаје циљ сам по себи.”¹¹⁾ (стр. 120-121)

Тада сам детаљније објашњавао искуство које је Русија имала у стабилизацији курса националне валуте и обарању инфлације (на ниво од 6% на годишњем нивоу) непосредно пред финансијски крах средином 1998. године. Тек после тога *“када су земљи претили огромни социјални и политички потреси са несагледивим последицама, Борис Јелцин се одрекао “младих реформатора” и за председника владе именовao Јевгенија Примакова који је са својом економском екипом напустио дотадашњи економски курс*

¹¹⁾ “Високе каматне стопе, форсиране од стране ММФ-а водиле су ка прецењивању девизног курса националне валуте, чинећи увоз јефтиним а извоз отежаним. Зато није чудо што је сваки посетилац Москве после 1992. године могао видети продавнице снабдевене увозним текстилом и другом робом, али би врло тешко могао да нађе много тога са ознаком “направљено у Русији.” (стр. 165) Било је јасно да је рубља прецењена. Русија је била прешлављена увозном робом и домаћи произвођачи су преживљавали тешка времена покушавајући да буду конкурентни. Ако је за те (обичне) људе и за земљу у целини прецењени валутни курс био катастрофа, за нову класу бизнисмена тај прецењени курс рубља је био благодат. Њима је требало мање рубаља да купе свој мерцедес, свој несесер са Шанелом, или увозну италијанску храну за сладокусце. За олигархе који су покушавали да изнесу новац из земље, такође, прецењени курс рубље је био благодат - то је значило да су они могли добити више долара за своје рубље, док су своје профите нагомили на страним банковним рачунима.” (стр. 155)

реформатора – либерала” и тада је, између осталог, “извршена значајна девалвација, те напуштена политика прецењеног курса националне валуте што је обезбедило и ценовну конкурентност руској привреди, односно предност је дата развоју а не стабилизацији.”¹²⁾ (стр. 81-82)

У вези са начином како се покушава доћи до здравог банкарског система¹³⁾ тада сам указао на опасност велике либерализације уласка у земљу банака у страном власништву пошто то “лако може довести до ситуације у којој ће се југословенски банкарски систем највећим делом или у целини састојати од страних банака. Стране банке би прикупиле домаћу штедњу и акумулацију без гаранције да ће она у целини или бар делимично бити инвестирана у југословенску привреду.¹⁴⁾ Искуство других земаља може да буде веома поучно... У Аргентини су, после либерализације уласка страних банака, за веома кратко време оне у потпуности “угушиле” све домаће аргентинске банке. Тако се сада целокупан банкарски систем земље састоји

12) “Криза из 1998. године донела је земљи корист: девалвација рубље је подстакла економски раст, не толико много за потребе извоза, колико за супституцију увоза. Она је показала да су политике ММФ-а заиста гушиле привреду, држећи је испод њеног потенцијала.” (стр. 197)

13) “ММФ је побркао средства са циљевима. Један од примарних циљева доброг банкарског система је да обезбеди кредите под добрим условима за оне који ће их отплаћивати... Задатак обезбеђења таквог кредита није лак; чак и у САД, у критичним фазама развоја земље, када је пољопривреда била много значајнија, влада је преузимала кључну улогу у обезбеђивању потребних кредита.” (стр.45)

14) “Банкарство је област у којој стране компаније често “придаве” локалне... Постоје и додатни проблеми који се тичу продора страних банака. Домаће банке су осетљивије на оно што се условно звало “прозорско вођење” - тј. суптилне форме утицаја централне банке, на пример, да прошири кредитирање када економија захтева стимуланс, и да га смањи када се појаве знаци прегрејавања.” (стр.83)

од иностраних банака које (на бази прикупљених средстава) скоро да и немају кредитне пласмане у Аргентини. Евенуално кредит могу добити само моћне иностране компаније које послују на овом тржишту, али банкарских пласмана, по правилу, нема у аргентинска предузећа.”¹⁵⁾ (стр. 123)

Из свега горе написаног евидентно је да нисмо успели да извучемо поуке из богатог искуства других земаља, како бисмо избегли непотребне грешке, заблуде и лутања кроз које су оне пролазиле. За то не постоји никакво прихватљиво објашњење. Међутим, нама прети још већа опасност – не само да нисмо знали да извучемо поуке из грешкама других него ћемо, бојим се, понављати и сопствене грешке.

* * *

Шта се може очекивати од нових власти после парламентарних избора заказаних за 28.12.2003. годину? Сви “аналитичари” тврде (за тренутак претпоставимо да су у праву, мада су њихове досадашње “анализе и прогнозе” биле више засниване на жељама нека озбиљним

¹⁵⁾ “Аргентина указује на опасност те врсте. Тако је пре колапса 2001. године, домаће банкарство потпало под доминацију банака у страном власништву. Док су те банке лако обезбеђивале новац мултинационалним компанијама, па и великим домаћим фирмама, мале и средње компаније су се жалиле на отежан приступ капиталу... А одсуство привредног раста којем је допринело одсуство финансирања - био је кључни фактор за колапс Аргентине... Искуство Аргентине илуструје неке кључне лекције, ММФ и Светска банка су наглашавали значај стабилности банака. Лако је створити стабилне банке, које не губе новац због лоших зајмова. Просто, треба тражити од њих да инвестирају у краткорочне вредносне папире Трезора САД. Изазов, међутим, није да се створе здраве банке, већ оне здраве банке које ће обезбеђивати кредите за раст. Аргентина је показала како неуспех да се то учини може изазвати макронестабилност.” (стр. 82-83)

истраживањима – сетимо се само недавних председничких избора) да ће нова влада бити коалициона и састављена од две или три чланице “демократског блока” – ДСС, Г17 плус и ДС. Поставља се питање: шта можемо очекивати од њих?

До сада владајућа Демократска странка на изборе иде са обећањем да ће наставити досадашњи курс “реформи”, **те да ће влада бити у скоро истом саставу са свим “експертима” из економског дела владе и са старим премијером (господином Зораном Живковићем) на челу.** Они нас уверавају да је реформски курс добар, те да ће наши грађани после прве три године транзиције већ у 2004. години убирати позитивне плодове реформи. Та демагогија је “већ виђена” (видети фусноту б), а ја сам још раније, анализирајући искуствима Русије, писао о идентичној демагогији Бориса Јелцина и његових “младих реформатора - либерала” (стр.78-79).

Очигледно је да Демократска странка досадашње евидентне кардиналне грешке у реформисању привреде не признаје. Познато је да они који не признају, и не увиђају очигледне грешке, из њих не могу извући никакве поуке. Тако да је извесно шта се може очекивати од будућности уколико она буде зависила од људи из ове странке **који, поред тога, доследно настављају политику свог трагично настрадалог председника - политику коју, можда најјасније, одражавају две његове изјаве: коме је до морала нека иде у цркву, те да Макавијели није био лош, другим речима да моралним људима није место у политици и да су у борби за власт сва средства допуштена.**

А шта се тек може очекивати од “експерата” из странке Г 17 плус који тек сада увиђају (што је и обичном

грађанину јасно и без експертских знања) и признају да програм економских реформи, који су они предложили ДОС-у и по коме су до сада вршене реформе, није добар и предлажу да земљу (и њене грађане као “покусне куниће”) подвргну још једном “експерименту”, сада са новим економским програмом .

О томе да је у Србији до сада спровођен програм економских реформи (који је званично преузет од Г17 плус, а који су они незванично преузели из Вашингтонског консензуса), те о резултатима гувернера Народне банке у овом тексту смо већ говорили, али се треба подсетити и на допринос лидера ове странке, у стварању правне несигурности, односно амбијента неповољног за привлачење директних инвестиција у српску привреду Тако одмах после октобарских догађаја “први економиста земље” (проф. др Миролуб Лабус) јавно обзнањује да самоуправљање није лоше и генерално подржава смену руководства по предузећима од стране кризних штабова док то, у исто време, “други економиста земље” (мр Млађен Динкић) практично демонстрира у Народној банци.” (стр.67)

На саветовању Научног друштва (Економски анали, април 2003) говорио сам о континуитету таквог деловања актуелне власти где су, и те како, запажену улогу имали челници Г 17 плус. “Један од првих закона српске владе односио се на опорезивање екстрапрофита (оствареног у складу са законским прописима) који има ретроактивно дејство... Поред тога, свакодневно имамо ниподаштавање одлука највиших судских органа – Уставног и Врховног суда – од стране премијера и његових министара (мр Божидар Ђелић) и других високих функционера (мр Млађен Динкић).” (стр.178)

Са Демократском странком Србије ситуација је знатно сложенија. Неоспорно је да лидер странке господин Војислав Коштуница има велику подршку грађана ове земље, те да се својим ставовима и деловањем битно разликује од осталих лидера ДОС-а (где већина од њих неодољиво подсећа на тужни “карневал вазала”). О неким суштинским разликама међу лидерима ДОС-а које “персонификују државник господин Војислав Коштуница и политичар господин Зоран Ђинђић.” (стр. 66) писао сам још пре три године. Међутим, економски програм странке господина др Војислава Коштунице, кога у јавности презентује министар финансија ДСС-ове “владе у сенци” проф. др Данијел Цветићанин, благо речено, представља мало разочарење.

Оставићу по страни његову оцену: “Тешња сарадња са ММФ-ом омогућила је успешну транзицију монетарне реформе и успешну (одрживу) стабилизацију домаће валуте” (стр.1) пошто сам о томе до сада доста писао. Задржаћу се само на оштрој критици којој, у уводном реферату, проф. др Д. Цветићанин подвргава мешање државе у економски живот, али државу види само у ДОС-овској или командно (партијској) варијанти. Са његовом оценом улоге државе у таквим моделима и ја сам сагласан. Међутим, као да не постоје модерне земље у којима постоји веома значајна улога државе (не само у стварању институционалне инфраструктуре неопходне за ефикасно функционисање тржишне привреде – што у ПУТ није могуће учинити “преко ноћи”, - него у директном покретању, убрзавању и усмеравању привредног развоја) а да се при томе не умањује стимулативна функција тржишне конкуренције, алокативни механизам тржишта, те слобода, иницијатива и креативност појединаца и привредних субјеката. Другим речима, држава

у великој мери може помоћи да се покрену, ускладе и усмере активности аутономних субјеката како би они могли да у пуној мери развију све своје потенцијале. Примера за такву улогу државе данас имамо много, од високоразвијених европских земаља (нарочито у периоду опоравка после II светског рата), преко брзоразвијајућих азијатских, те успешних земаља у транзицији.

Да наведем три основна разлога због чега сматрам да Србија данас не може извршити успешно реформисање привреде (које би било у интересу већине њених грађана) прихватајући либералан модел тржишне привреде и због чега улога државе у економској сфери мора да буде значајна.

Прво, степен уплитања државе у економски живот поједине земље зависи од нивоа њене привредне развијености. Што је земља економски развијенија, са изграђеним ефикасним тржишним институцијама и у којој постоји веома бројан и способан предузетнички и менаџерски слој сигурно не постоји потреба за великим уплитањем државе у економску сферу и она може да се ограничи на бригу о поштовању тржишних “правила игре”, на евентуалне корекције тржишног механизма у изузетним случајевима (све ситуације није могуће унапред предвидети и регулисати) и слично. У супротном, у земљама које су економски неразвијене у којима не постоје ефикасне тржишне институције и у којима постоји малобројан и не много искусан предузетнички и менаџерски слој улога државе у економској области, па и у подстицању привредног раста, пожељно је да буде наглашенија.

Друго, ми данас живимо у времену које је у знаку глобализације, као кључног планетарног процеса, који је у својој суштини веома противуречан и где (посматрајући

процес глобализације, пре свега, са економског аспекта) крупни капитал, односно моћне и агресивне транснационалне компаније настоје да омогуће несметано кретање роба и капитала (али не и радне снаге) у циљу стварања максималног профита. На све могуће начине се спречава мешање националних држава у економску сферу како оне не би биле у стању да, ограничавајући слободно деловање транснационалних компанија, заштите своју привреду и подстакну развој, водећи рачуна о сопственим националним интересима, а који се огледају “у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и општег благостања свих грађана, очувања сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (као на пример, банке у Чешкој, енергетика у Русији, земљиште у Словенији итд.), подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.” (стр. 64)

У том смислу, у економски неразвијеним земљама (каква је Србија) мора постојати веома наглашена државна политика којом би се штитили витални национални интереси од моћних удара глобализације. У исто време улога државе у високоразвијеним земљама у горе наведеном

смислу није битније изражена јер се у њима базира већина транснационалних компанија, па се њихови национални интереси и интереси крупног капитала углавном поклапају. О томе сам писао пре три године и нагласио да би наша земља “*требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем домаће компрадорске елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферни слој светске олигархије. Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултатских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.” (стр. 62)*

Нажалост, огромна већина наших економиста (поготово оних медијски највише експонираних) је присталица

либералне економске доктрине неспутаног деловања тржишта која је последњих деценија поново (после Смитове и Маршалове класичне односно неklasичне економске доктрине) постала доминантна,¹⁶⁾ управо, под “налетом” глобализације.

Треће, чисти либерални модел тржишне привреде постоји само у економској литератури и због тога су од мале практичне користи “*економски модели преузети из уџбеника, који могу бити успешни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању владе која покушава да изгради тржишну привреду.*” (стр.73) И у високоразвијеним привредама “*држава треба да испуни неколико веома важних функција, које није у стању да испуни тржиште, а то се пре свега односи на: стварање законодавне основе и владавине права, дефинисање оквирне макроекономске политике, улагање у основне социјалне службе, људски капитал и инфраструктуру, гарантовање личне и имовинске сигурности и спречавање криминализације друштва, очување животне средине и слично... Чак и у савременим либералним привредама слободно тржиште и влада се међусобно допуњују. То је разлог више за ПУТ где су недовољно развијени тржишни механизми, тржишна*

¹⁶⁾ “Иронија је да су, скорашњи напреси у економској теорији - који су се дешавали управо током периода најбесомучнијег спровођења политике Вашингтонског консензуса - показали да, кад год су информације несавршене и тржишта некомплетна, што је другим речима увек случај, а посебно у земљама у развоју, онда невидљива рука ради најнесавршеније... И када би Смитова теорија невидљиве руке била релевантна за напредне индустријске земље, захтевани услови ипак нису задовољени у земљама у развоју... Тржишни систем захтева конкуренцију и савршену информисаност. Али конкуренција је ограничена и информисаност је далеко од савршене, а тржишта заснована на конкуренцији, па још и да добро функционишу, не могу се створити преко ноћи.” (стр.86-87)

култура и стереотипи понашања и у којима је неопходна кључна улога државе, нарочито на самом почетку реформисања привреде.” (стр. 89-90) У том периоду држава треба да се јавља и у улози покретача привредног развоја (подстицање предузетника кроз повољно кредитирање, пореске олакшице и слично, подстицање јавних радова и станоградње који имају мултипликативне ефекте, поспешивање спољнотрговинске размене коришћењем пореских, кредитних, царинских и ванцаринских мера, итд.)

Желео бих овде, још само, да подсетим и на ставове нама веома познатих и уважених економиста из Словеније – о искуствима најуспешније ПУТ, учесника Милочерског економског форума 2002. и 2003. године. Тако је проф. др Иван Рибникар (2002.) изјавио: *“Увек смо водили рачуна да не уништите домаћу индустрију која извози...и мислим да држање чврстог курса није добро. То може допринети мањој инфлацији, али инфлација није највеће зло. Веће је ако имате 20 и више одсто незапослених.”* (стр. 130) ... *Најважнија ствар у транзицији је да се не дозволи да пропадне ниједно предузеће чији се проблеми могу решити. У Словенији је, на пример, пропало врло мало предузећа... Словенија је спасавала све што се спапавати могло. Спровели смо санацију банака. Делом су предузећа остала преко банака, а делом добијали средства директно (од државе)... Ако пустите да пропадне све што мислите да не вреди, онда ће мало шта остати.”* (стр. 138-139) А овогодишњи учесник Милочерског економског форума проф. др Фрање Штиблара (Политика – Економетар, 22.9. и 7.10.2003) каже: *“Међународне финансијске институције инсистирају на макроекономској стабилности, али ништа не значи таква стабилност ако нема привредног раста... Треба подстаћи*

инвестиције. Најбоље би било уколико су приватне, али није толико страшно ни ако су државне. Па, Словенија се “вукла” десет година са државним инвестицијама. Изградиле смо путеве, а сада то исто раде и Хрвати... Ако нема довољно домаћих приватних инвестиција, онда ту може држава инвестирати. Важно је само да се одржава развој и да се не западне у рецесију.”

На бази свега до сада реченог, намеће се закључак да, не само да, нисмо извукли никакве поуке из богатог искуства других ПУТ, које имају више него 10-огодишње искуство у реформисању својих земаља, него је велика вероватноћа да ћемо понављати и сопствене грешке. Јер како другачије тумачити ламент проф. др Д. Цветићанина да су *“начела економског либерализма изневерена”* (стр. 3), и његов одговор на питање (које сам себи поставља): како унапредити перформансе привреде? - *“препоручили бисмо влади да се, у решавању овог задатка, више ослони на механизам либералног тржишта.”* (стр. 10)

Произилази да за разлику од владајуће гарнитуре економиста либерала и тржишних фундаменталиста проф. др Д. Цветићанин нуди само радикалнију варијанту неолиберализма. У прихваћене принципе реформисања наше привреде не постоји сумња, другим речима план је добар, а лоши су само “извођачи радова”. Не увиђа се да је у самом плану “заложена конструкциона грешка” и да ревностни извођачи, (поготово ако још настоје да буду “већи католици од папе”) никада неће моћи на бази таквог плана да саграде стабилну “грађевину”.

(Децембар, 2003)